

Masmédiá na Slovensku a ich úloha pri formovaní (po)vedomia o environmentálnych problémoch a podpore kritického myslenia

Mikuláš Huba

Envigogika 16 (1) – Recenzované články/Reviewed articles

Published/ Publikováno 11. 10. 2021

DOI: [10.14712/18023061.625](https://doi.org/10.14712/18023061.625)

Abstrakt

Napriek rozmachu sociálnych sietí prostriedky masovej komunikácie (masmédiá) naďalej zohrávajú dôležitú a nezastupiteľnú úlohu v spoločnosti. Od šírenia informácií, cez formovanie verejného povedomia až po relax a zábavu. Ako dokazujú výsledky z Eurobarometru, v r. 2019 boli hlavným zdrojom informácií o životnom prostredí pre Slovákov televízne správy. V príspevku sme sa zamerali na úlohu, ktorú v uplynulých 30 rokoch zohrali a zohrávajú médiá na Slovensku pri formovaní (po)vedomia o environmentálnych problémoch a pri podpore kritického myslenia. Všimame si pritom zmeny, ktorými masmédiá prešli od porevolučného obdobia začiatkom 90. rokov minulého storočia cez rôzne vývojové až po súčasnosť. Bližšie si všimame niektoré environmentálne kauzy a ich aktérov, ako aj postoj kľúčových elektronických a printových médií k nim. Hľadáme odpoveď na otázku, ktoré environmentálne relevantné témy dominovali a dominujú v našom mediálnom priestore? Mapujeme vznik, fungovanie a zväčša i predčasný zánik environmentálne orientovaných médií, relácií apod. Prinášame výsledky niektorých aktuálnych výskumov. Snažíme sa identifikovať hlavné problémy, prekážky a nedostatky, ktoré bránili a bránia tomu, aby si médiá plnili svoju úlohu v tejto oblasti efektívnejšie a navrhujeme niektoré opatrenia či riešenia.

Abstract

Despite the expansion of social networks traditional means of mass communication (mass media) remain play an important role in the society. From the information spread through the public awareness formation to the relax and entertainment. As is evident from the Eurobarometer (2020), the main source of information on the environment for Slovaks were TV news. In the study we addressed on role, which mass media in Slovakia played in the field of public awareness on environmental problems formation as well as in support of the critical thinking during last 30 years. We pay attention to changes in the field of mass media since the post-revolutionary period in 1990ties till now. We are dealing with several environmental causes and their actors as well the reaction of key mass media to them. We are looking for the answer to the question, which environmental topics dominate in the mass media space. We are mapping the origin, development and mostly also the early decay of environmentally oriented mass media or individual broadcasts, programmes, etc. We introduce results of several investigations in this field. We try to identify the main problems, limits and failures, which inhibited mass media to play more positive and efficient role as well as we propose some measures and/or solutions.

Klíčové slová:

Masmédia; environmentální problémy a kauzy; kritické myšlení; roky 1990–2020; Slovensko.

Key words

mass media, environmental problems and causes, critical thinking, years 1990–2020, Slovakia.

Úvod

Tridsiate výročie konca cenzúry v bývalom Československu je vhodnou príležitosťou na to, aby sme sa zamysleli aj nad širším kontextom vzťahu masmédií k životnému prostrediu a jeho ochranom na Slovensku. V príspevku sa snažíme o chronologický prístup, orientačné vymedzenie jednotlivých období vývoja skúmanej problematiky a ich vzájomnú komparáciu, ako aj o definovanie kľúčových environmentálnych tém či káz, ktoré v slovenskom mediálnom priestore v uplynulých troch desaťročiach dominovali. Problematiku sme zaradili do širšieho kontextu formovania (po)vedomia o environmentálnych problémoch a pri podpore kritického myslenia (nielen) o environmentálnych problémoch. Ktoré environmentálne relevantné témy dlhodobejšie dominujú v našom mediálnom priestore?

Keby sme v kocke zhrnuli tematické okruhy, v ktorých sa dal identifikovať mediálny záujem o environmentálne otázky v uplynulých troch desaťročiach na Slovensku, boli by to tieto:

1. Problémy a výzvy globálneho charakteru (najmä klimatická zmena, jej príčiny a následky a hneď po nej alarmujúca redukcia biodiverzity).
2. Kauzy celonárodného významu s medzinárodným presahom (napr. Vodné dielo Gabčíkovo, jadrové elektrárne, podzemné vody na Žitnom ostrove).
3. Kauzy celonárodného charakteru s dôrazom na zvlášť postihnuté regióny a lokality (napr. ovzdušie, lesy, voľne rastúca zeleň, voda, odpady a staré environmentálne záťaž, národné parky a iné chránené územia).
4. Lokálne kauzy s bezprostredným dopadom na zdravotný stav obyvateľov, resp. na prírodu (napr. únik toxických látok do prostredia, sezónne znečistenie ovzdušia z ťažkého priemyslu, vykurovania a dopravy s dôrazom na sídla ležiace v kotlinách, kritické úseky novobudovanej technickej infraštruktúry – navrhovaný ropovod ohrozujúci podzemné vody, diaľnica v kolíznom vzťahu k prírode a životnému prostrediu, likvidácia mestskej a prístenej zelene a i.).
5. Témy všeobecného charakteru, týkajúce sa napr. štátnej environmentálnej politiky, ochrany prírody a krajiny vo všeobecnosti, environmentálnej výchovy, vzdelávania a osvetu, environmentálnej kriminality, udržateľných spôsobov života, pôsobenia environmentálnych mimovládnych organizácií a v poslednom čase napr. takých dokumentov ako je Európska zelená dohoda.

Prvá dekáda po ...

Pred viac ako dvadsiatimi rokmi sme konštatovali (Huba, 1999, In: Huba, 2014), že o problémoch životného prostredia sa v kľúčových mienkotvorných médiách na Slovensku hovorí a píše málo. Keď sa o niečom takmer úplne mlčí, môže to znamenať, že problém nejestvuje, že sa o ňom nevie, že je z rôznych dôvodov vhodné ho utajovať, alebo že má charakter natoľko parciálny či marginálny, že sa týka len úzko ohraničenej skupiny, a preto nie je dôvod hovoriť o ňom (informovať o ňom, diskutovať o ňom) na verejnosti v celoštátnej mierke.

Snáď aj najväčší ignorant uzná, že ani jeden z vyššie uvedených prípadov nie je prípadom životného prostredia. Veď životné prostredie patrí do kategórie takých elementárnych hodnôt, problémov a potrieb, ako sú demokracia, základné ľudské práva a slobody, bezpečnosť či zdravie. Preto nie je adekvátne porovnávať túto tému v súťaži o mediálny priestor s privátnymi či skupinovými záujmami súkromných firiem, politických strán či jednotlivcov.

Povedané s Ernestom Hemingwayom, do hrobu nezvoní (len) ochranárom či environmentalistom, zvoní (nám) všetkým. Ak totiž skrachuje akákoľvek firma, nahradí ju iná. Ak „skrachuje“ príroda, alebo aspoň jej oživená zložka, teda biosféra, pôjde o kolaps kvalitatívne iného – skutočne existenciálneho – charakteru. Prvým predpokladom takéhoto fatálneho „krachu“ je strata ľudského vzťahu k prírode a celkovo k prostrediu, ktoré nás obklopuje. Čo tým chcem povedať? To, že ak budú médiá mlčať tvárou v tvár hanobeniu princípov demokracie, ak budú mlčať tvárou v tvár porušovaniu rýdzo ľudských práv a slobôd, spreneveria sa vlastnému poslaniu. Mojm cieľom je presvedčiť ich, že podobnou spreneverou je mlčanie – či len povrchné, bulvárne alebo parciálne „informovanie“ – o devastácii prírody a životného prostredia. O aktívnom napomáhaní tejto devastácii ani nehovoriac.

Môžete namietat: „Ale čo keď tá téma je tak zúfalo neatraktívna?“ Skutočne je to tak? Skutočne je neatraktívne to, čo robí Greenpeace po celom svete, Slovensko nevynímajúc? Skutočne nestojí za pozornosť to, čo robí košická Spoločnosť priateľov Zeme a iné občianske združenia v oblasti boja proti odpadom, Lesoochranárske zoskupenie VLK a iniciatívy Prales či My sme les pri záchrane divočiny, Združenie Slatinka v úsilí za živé rieky a proti ich umŕtvovaniu, oravskí aktivisti v boji proti arzenu v ich rieke, Centrum pre podporu miestneho aktivizmu v Ponickéj Hute v udržateľnej lokálnej energetike, Živica a Zelená škola v environmentálnej výchove, vzdelávaní a osvete, Biospotrebiteľ na podporu zdravej výživy, Zelená hliadka pri čistení mesta, bratislavskí ochranári pri záchrane ľudovej architektúry, historických záhrad a cintorínov, inej mestskej zelene, či technických pamiatok, komunitné iniciatívy na viacerých miestach Slovenska, banskobystrický Ekopolis, Pospolitosť harmonického života zo Zaježovej a mnohé ďalšie ochrannárske organizácie a iniciatívy...? Viaceré z nich sú predsa poctivými hľadačmi alternatív voči megalomanským, neperspektívnym a neudržateľným či dokonca vyslovene škodlivým projektom, ktoré vo finančnom vyjadrení predstavujú milióny a neraz i miliardy. Ďalšie dobrovoľnícke aktivity sa zasa týkajú unikátnych a nenahraditeľných prírodných alebo kultúrnych hodnôt. Mnohí ochranári a ochranárky vstupujú do káuz s priam detektívnou zápletkou. Iné ich aktivity sú hľadaním a propagáciou alternatívnych životných štýlov, ďalšie aktivizujú miestnych obyvateľov a učia ich hľadať udržateľnejšie rozvojové modely. A pri každej z týchto aktivít nejde len o súčasnosť, ale aj – a najmä – o budúcnosť. Alebo je na súčasnom Slovensku skutočne toľko tém, ktoré sú celospoločensky významnejšie, aktuálnejšie a zároveň čitateľsky, poslucháčsky či divácky atraktívnejšie?

November '89 bol dielom ľudí uvažujúcich ani nie tak opozične (to boli skôr výnimky), ako skôr alternatívne – alternatívne voči spôsobu myslenia „aktívnych normalizátorov“, ale i voči spôsobu uvažovania pasívne sa prizerajúcej a prispôsobujúcej väčšiny. Nebude snáď považované za neskromnosť, keď povieme, že medzi týmito „alternatívnikmi“, vizionármi či pozitívnymi deviantami najvýraznejšou skupinou boli práve environmentalisti: (prevažne bratislavskí, ale nielen bratislavskí) ochranári a ochranárky.

Prvý rok – dva po Nežnej revolúcii ešte v tejto sfére vyzerali sľubne. V Slovenskej televízii (STV) sa etablovala pravidelná kritická relácia *Eko ďalej* zanietenej redaktorky Kataríny Začkovej, environmentalisti boli aspoň z času na čas pozývaní do diskusných relácií v rozhlase i v televízii a ako súčasť vtedajších významných denníkov (postupne Práca, Smena, Sme) vychádzala každý týždeň príloha Zelené (neskôr Ochrannárske) Slovensko, ktorú redigoval Milan Hladký. (Hlavným dôvodom zániku tejto prílohy v r. 1993 bol nedostatok finančných zdrojov na jej vydávanie - pozn. aut.). V ďalšom priebehu 90 rokov minulého storočia však začali nositelia alternatívnych názorov postupne miznúť, až takmer úplne zmizli z obrazoviek, éteru i stránok mainstreamových printových médií. Uvoľnený priestor vyplnila jednostranná propaganda na spôsob ód na Vodné dielo Gabčíkovo na jednej strane a povrchné až bulvárne správy o environmentálnych kauzách na strane druhej. Ak sa vám nepáči príklad Gabčíkovo, môžete si namiesto neho dosadiť iné kontroverzné realizované či plánované vodné

diela (Žilina, Turček, Tichý Potok, Slatinka ...), Jadrovú elektrárň Mochovce, hlinikáreň v Žiari nad Hronom, diaľnice pretínajúce formálne chránenú prírodu, tzv. malé vodné elektrárne likvidujúce posledné prírodné úseky našich riek, dlhodobó hroziaci projekt kanálu Dunaj – Odra – Labe, nový ropovod cez Žitný ostrov, lyžiarske strediská a veľkoplošné holoruby v národných parkoch či znova a znova oživovanú utópiu tatranskej zimnej olympiády.

Celé to malo hneď niekoľko neradostných dôsledkov: okrem toho, že mediálni tvorcovia i konzumenti si – aspoň v tejto sfére – odvykli myslieť problémovo, kriticky a alternatívne, zafixovali sa v povedomí verejnosti určité schémy v podobe axióm: „dobré Gabčíkovo, zlí ochranári“ apod. A podobné schémy prežívajú s väčšou či menšou intenzitou, snáď s výnimkou prvých týždňov a mesiacov po Novembri '89, všetky ponovembrové politicko-sociálne cykly na Slovensku. A to napriek tomu, že dnes už každý trochu lepšie informovaný občan nielen tuší, ale aj vie, že Gabčíkovo je postavené a uvedené do prevádzky protiprávne a že ide o technicky nedokonalé dielo s obmedzenou životnosťou, generujúce nové a nové problémy (zanášanie Hrušovskej zdrže, negatívny vplyv na kvalitu a kvantitu podzemných vôd atď.). To isté je možné povedať o dostavbe 3. a 4. bloku Jadrovej elektrárne Mochovce, o násilnom predĺžovaní životnosti štátom dotovanej a pritom škodlivej hnedouhoľnej energetiky na Hornej Nitre, o viacerých úsekoch našich diaľnic a mnohých ďalších investíciách, spôsobujúcich či podporujúcich okrem „dlhu“ voči prírode a krajine aj rastúcu vnútornú i vonkajšiu zadlženosť Slovenska vo sfére ekonomickej (a následne i vzdelanostnej, sociálnej, kultúrnej...). O geopolitickej závislosti od krajín, z ktorých dovážame energetické a iné zdroje, ani nehovoriac. Ak by však aj išlo o diela technicky i ekonomicky úspešné, som presvedčený, že slovo mala každopádne dostať aj druhá strana sporu. Tú predsa netvorila a netvorí len „hrstka akýchsi ochranárov-diletantov“, dokonca údajne protislovenského zamerania a podporovaná Georgom Sorosom apod., ako sa vžilo za čias mečiarizmu v časti našich médií, ale významná skupina – v normálnej krajine ťažko spochybniteľných – odborníkov z rôznych profesií a oblastí, ktorí a ktoré, v prípade, že sa im výnimočne otvoril mediálny priestor alebo priestor odbornej diskusie, dokázali nekritických zástancov rýdzo technokratických, neefektívnych či korupciou „zaváňajúcich“ projektov vecne preargumentovať. Problém je, že tak ako voľakedy kritika Gabčíkova, podložená hoci stanoviskom ministerstva životného prostredia či Generálnej prokuratúry SR, tak aj dnes kritika iných sporných projektov sa v istom čase stáva jednoducho pre vládnucu moc nepohodlná a následne pre časť médií problematická. Toto konštatovanie sa v niektorých prípadoch týkalo celého spektra rozhodujúcich médií, či už boli vnímané ako viac provládne, alebo opozičné. Korunu tomu v minulosti nasadila (tzv. verejnoprávna) Slovenská televízia (STV) s takmer každodennou prezentáciou Ing. Júliusa Bindera (hlavného protagonistu VD Gabčíkovo – pozn. aut.) vrátane tém veľmi vzdialených jeho profesii: od medzinárodného práva, cez ekológiu až po dajme tomu cestovný ruch. Ale opäť zdôrazňujem, že STV či mečiarovské noviny Slovenská republika boli v tomto smere naozaj len onou príslovečnou špičkou ľadovca. V tzv. protivládnych, resp. protimečiarovských, zväčša pravicovo či neoliberalne orientovaných médiách býval zasa problém v tom, že tie neraz nekriticky obhajovali a obhajujú záujmy podnikateľov, developerov, zamestnávateľov a veľkých obchodných spoločností a majú tak tendenciu vyhýbať sa ich kritike (snáď len s výnimkou vyslovene korupčných káz).

To, že za vlády či presnejšie vlád Vladimíra Mečiara STV opustilo prakticky všetko alternatívne a problémové, netreba tým skôr narodeným, vnímavým a dobrou pamäťou disponujúcim, obzvlášť pripomínať. Snáď len ešte poznamenáme, že tvorcovia propagandistických relácií o Gabčíkove či Mochovciach dobre vedeli, že existujú aj iné názory a iní, vo viacerých smeroch kompetentnejší a renomovanejší odborníci, než je Ing. Binder. Ale jednoducho ich ignorovali, rovnako ako ignorovali desiatky stanovísk, žiadostí o opravu apod., ktoré za tie roky dostali. Ak použili nejaký ochranársky argument – zväčša prekrútený či vytrhnutý z kontextu – tak len preto, aby ho využili ako podnet na zdrvujúcu kritiku v štýle „o nás bez nás“.

Ako sme tiež konštatovali pred viac ako dvadsiatimi rokmi (Huba, 1999, In: Huba, 2014): „Ak máme heslovito zhrnúť následky takéhoto mainstreamového mediálneho stavu a vývoja na Slovensku, tak môžeme uviesť v prvom rade tieto:

- zámerné „ohlupovanie“ verejnosti, upieraním jej ústavného práva na včasné a úplné informácie o životnom prostredí, ako aj zbavovaním ju návyku rozmyšľať kriticky, v súvislostiach a problémovo,
- znechutenie nositeľov alternatívnych názorov a problémového myslenia a následne úpadok ich schopnosti presvedčivého vystupovania pred kamerou či za mikrofónom,
- vykreslenie témy ako bezproblémovej či jednoznačnej,
- posilnenie schematických prístupov a predsudkov verejnosti voči nositeľom kritických názorov bez toho, že by títo dostali adekvátny priestor na prezentáciu či objasnenie svojich stanovísk,
- strata racionálneho aj emocionálneho vzťahu diváka, poslucháča i čitateľa k téme – v tomto prípade k problematike životného prostredia, lebo jednostranne podaná (dez)informácia či bezproblémovo a/alebo tendenčne vykreslený problém ho ani ne-núti premýšľať či prehodnocovať a ani ho neinšpirujú k zaujatiu osobného postoja.“

Neoficiálne postoje na jednej strane a komplexné prístupy na strane druhej budú vždy časti novinárskej obce takpovediac proti srsti. Konkrétne časti konformnej, konzervatívnej a sterilnej. Pre tých ostatných žurnalistov by mali byť, naopak, výzvou.

Ide však o začarovaný kruh, ktorý má asi takúto podobu:

Vytvorí sa falošná ilúzia, že daná téma nie je problém, resp. nie je kontroverzná. Prestane sa vo svojej nejednoznačnosti pertraktovať a následne i pociťovať. Verejnosť sa prestane dožadovať medializácie tejto (zdanlivo) bezproblémovej témy, alebo aspoň jej prezentácie v problémovej rovine.

Vďaka skutočnému či údajnému nezájmu verejnosti o tému ako problém ju začnú médiá ešte viac ignorovať, prípadne o nej informujú jednostranne, nie ako o viacdimenzionálnom probléme hodnom diskusie, ale ako o jednoznačnom fakte či axióme, o ktorom/ktorej sa, ako vieme, nediskutuje. V inom, snáď ešte horšom prípade, začnú tému vykresľovať v idyllickej podobe, ako sme toho boli v uplynulých rokoch svedkami napríklad v súvislosti s ochranou prírody (pozri o. i. téma Tatranský národný park) či ovzdušia (pozri optimistické štatistiky – mimo vecný a časový kontext – o dlhodobom výraznom poklese množstva emisií, čo už v posledných rokoch, navyše, ani nie je pravdou). Dlhotrvajúcim spolupôsobením spomínaných a ďalších príčin (napríklad cieľená seba propagácia falošných interpretátorov témy) sa táto schopnosť, ako aj schopnosť verejnosti, ale aj samotných médií pochopiť problematiku adekvátne, zasvätené, vyvážené, viacrozmerne, problémovo a vo vzájomných súvislostiach, stráca. O to väčší priestor potom potrebujú jej protagonisti na to, aby problém (problémy) súvisiace s témou vysvetlili komplexne, v náležitých súvislostiach, teda tak, aby verejnosť bola schopná vôbec pochopiť, o čo im ide. V skutočnosti však majú nositelia takéhoto chápania témy, ako už bolo povedané, priestoru stále menej, a nie viac. Navyše tým, že sú stále menej a menej konfrontovaní s výzvou a možnosťou vystupovať v médiách, ich argumentačné, didaktické, ale aj interpretačné schopnosti postupne upadajú. K tomu sa pripája frustrácia z dlhodobej neúspešnosti, zlých skúseností s prekrúcaním ich stanovísk, alebo „živorenia“ na okraji verejného záujmu. To všetko môže viesť k paradoxnému záveru, že po rokoch neúspešného dobývania mediálneho priestoru nositelia neoficiálneho názoru či vízie napokon účinkovanie v kľúčových médiách odmietnu, alebo v nich vyznejú nepresvedčivo

a vlastne len potvrdia, že do nich nepatria a že roky ich ignorovania a mediálnej diskriminácie boli vlastne oprávnené. Má to, pochopiteľne, za následok ďalší pokles záujmu médií o spoluprácu s nimi. A pôsobenie nežiaducej pozitívnej spätnej väzby v tejto oblasti môže ďalej pokračovať.

Situácia na prelome storočí

Čo je však obzvlášť hodné zamyslenia, to je skutočnosť, že zmeny politických garnitúr ani pomerne časté zmeny vo vedení Slovenskej televízie nepriniesli zásadnejšiu zmenu v prístupe tohto kľúčového (verejnoprávneho) elektronického média k problematike životného prostredia a situácia je s postupom času v niektorých smeroch postupne dokonca horšia, ako bola v prvej polovici 90. rokov 20. storočia, kedy existovali také odvážne až investigatívne a hlavne pravidelné environmentálne profilované relácie, ako bolo *Eko ďalej* s Katarínou Začkovou. Čo je však najhoršie, to je skutočnosť, že na rozdiel od káuz súvisiacich s „tunelovaním“ verejných prostriedkov, ako boli Nafta Gbely, Devín banka alebo tzv. nástenkový tender, kauza Gorila či komplex Bonaparte, absencia problémovo a alternatívne ladených príspevkov a ich protagonistov v Slovenskej televízii akoby ani nikoho netrápila.

Nedávna minulosť a súčasnosť

Vari najväčší mediálny rozruch vzbudila kauza evidentne nevýhodného predaja emisných povoleniek za čias 2. vlády Roberta Fica, keď Ministerstvo životného prostredia SR bolo v rukách nominantov Slovenskej národnej strany. Ale aj v tom prípade medializácia kauzy nesúvisela až tak so samotným ovzduším či klímou ako skôr s jej politicko-korupčným pozadím.

Väčšiu – aj keď tiež nie systematickú pozornosť – v porovnaní s STV venuje problematike životného prostredia Slovenský rozhlas (SRO).

V prípade mienkotvorných printových médií je cítiť určitý posun pozitívnym smerom. Za mílnik je v tomto smere možné označiť víchricu, ktorá sa v novembri 2004 prehnala Vysokými Tatrami a okrem veľkých materiálnych škôd so sebou priniesla aj vášnivé diskusie o budúcnosti Tatranského národného parku i ochrany prírody na Slovensku ako celku. Bola to vari prvá veľká ponovembrová kauza, pri ktorej sa naše printové médiá v prevažnej miere priklonili na stranu ochranárov a environmentalistov. Čo sa týka ochrany prírody, a najmä lesov, platí toto konštatovanie až do súčasnosti. Ďalšími témami, ktoré v uplynulých rokoch rezonovali v našich médiách, boli voda a jej znečistenie, strieľanie vs. ochrana vlkov a medveďov, pezenská skládka odpadu, problematika PCB látok unikajúcich do životného prostredia v blízkosti Humenného na východnom Slovensku, staré environmentálne záťažové pri Bratislave, na strednom Spiši, na Pohroní a inde, znečistené ovzdušie: najmä počas zimných inverzií ovzdušia, energetika a kvalita ovzdušia na hornej Nitre, tzv. malé vodné elektrárne vs. posledné prírodné úseky slovenských riek, mestská zeleň a brehové porasty a niektoré ďalšie. V posledných rokoch sa témou č. 1 stáva klimatická kríza. Problém je, že ani jednej z týchto tém sa takmer nikto z novinárov na Slovensku nevenuje systematicky a dlhodobo (určitou výnimkou, ktorá, ako vieme potvrdzuje pravidlo, je dlhodobý záujem Kataríny Začkovej z RTVS o kvalitu vody na Žitnom ostrove a novinára Jakuba Fila z denníka SME o klímu). Viacerými environmentálnymi témami a kauzami sa zaoberá aj redaktor denníka Pravda, Andrej Barát a najnovšie aj Soňa Mäkká v Denníku N. V posledných rokoch témam ako klimatická zmena, biodiverzita, lesy, voda, veľké šelmy, Tatry apod. zvyknú mainstreamové denníky príležitostne venovať aj monotematické prílohy. Ale ani to nie je celkom ideálne, keďže neraz majú takéto prílohy skôr reklamný charakter hraničiaci s greenwashingom.

Celkovo to však vyzerá tak, ako keby sa prijala zásada: „čím komplikovanejší problém, tým zjednodušenejšia interpretácia“, pričom priam klasickou ukážkou je problém jadrová energetika vs. životné prostredie (+ ekonomika + bezpečnosť + geopolitická závislosť). Dnes sa STV (v nedávnej minulosti spolu s SRo zlúčená do RTVS – pozn. aut.) na túto tému nezmohla na diskusiu aspoň takú otvorenú, ako bola napr. diskusná relácia Kroky v marci 1995, teda paradoxne za čias autoritárskej 3. vlády Vladimíra Mečiara! Dnes nič podobné, pravidelné a systematické, zamerané na environmentálne témy, čo by sa dalo prirovnať napr. k českému *Nedej se!* na Slovensku jednoducho nejestvuje a elektronické médiá sa zväčša pri diskusiách o takýchto témach pohodlne zaobídu bez druhej strany sporu. Ojedinelými lastovičkami, ktoré, ako sa hovorí, jaro nenarobia, sú televízna relácia Reportéri či diskusná relácia v neskorom nočnom vysielacom termíne Večera s Havranom, ktoré sa príležitostne venujú aj environmentálnym témam. V posledných mesiacoch sme v STV svedkami návratu relácie Eko ďalej (aj keď zrejme iba dočasne). Súkromné televízie pristupujú k tejto problematike zväčša viac či menej bulvárnym spôsobom, čo rozhodne nepodporuje rozvoj adekvátneho (po)vedomia o problémoch a už vôbec nie kritického myslenia. V rámci elektronických médií o niečo lepšie je to v Slovenskom rozhlase (SRo), kde sa v spravodajstve i publicistike zjavuje životné prostredie pomerne často, aj keď zväčša tiež len ad hoc, fragmentárne, nesystematicky a vytrhnuté z kontextu. Výnimku v tomto smere v rámci verejnoprávneho rozhlasu tvorí stanica Devín, určená pre náročného poslucháča s dostatočnou časovou dotáciou na diskusné relácie idúce do hĺbky problematiky. Nevýhodou je nízka poslucháčska sledovanosť tejto stanice.

O praxi preferovania správ bulvárneho charakteru pred informovaním o environmentálnych problémoch a následkoch klimatickej zmeny vo vybraných týždenníkoch na Slovensku píše vo svojom príspevku *Celebrity vs. planéta Zem Kubínyi* (2020). Autor analyzoval frekvenciu príspevkov spadajúcich do jednej z vyššie uvedených kategórií v prípade týždenníkov *Plus 7 dní*, *Slovenka* a *Život*, ktoré zaradil do kategórie mainstreamových. Na porovnanie: 11,56 % obsahu analyzovaných čísiel týchto časopisov sa venovalo celebritám a len 0,42 % životnému prostrediu.

Nováčiková (2017) sa zamerala na frekvenciu správ o environmentálnych záležitostiach v internetových verziách dvoch kľúčových slovenských denníkov: *SME* a *Pravda* a dospela k záveru, že pokrytiu environmentálnych problémov sa dostáva minimálneho priestoru. Pri tom, podľa nej, práve poslanie médií v tejto oblasti je kľúčové.

K pozitívnejšiemu poznaniu dospieva tá istá autorka o tri roky neskôr (Nováčiková, 2020), keď z jej analýzy frekvencie článkov z klimatickej zmeny v denníku *SME* v období 2013–2020 vyplynul niekoľkonásobný nárast počtu príspevkov v tejto oblasti v rámci uvedeného obdobia.

V podobnom duchu vyznieva aj príspevok Skačana (2019), ktorý o. i. konštatuje, že spôsob, akým médiá narábajú s environmentálnou problematikou, si vyžaduje dôslednú reflexiu vzhľadom na existenčnú dôležitosť environmentálnych problémov. Ten istý autor konštatuje, že environmentálna problematika je v médiách (a nielen slovenských) stále ešte nedocenená. Za jednu z príčin tohto stavu považuje skutočnosť, že príbehy súvisiace so životným prostredím nie sú pre bežného „konzumenta“, ktorý sa viac zaujíma o svoju materiálnu životnú úroveň, pracovné príležitosti, osudy známych ľudí, kriminalitu a senzácie, dosť atraktívne.

V marci 2021 sa na sociálnych sieťach objavila aj táto výzva (v FB skupine Slovenský ochranársky snem): „Čo keby ministerstvo životného prostredia (MŽP), ministerstvo kultúry, Štátna ochrana prírody SR, pani prezidentka i pani ombudsmanka zalobovali v RTVS, aby ochrana prírody a krajiny dostala v tomto verejnoprávnom médiu aspoň taký pravidelný priestor, ako majú poľovníci? Hovorím o pravidelnej investigatívnej a problémovo zameranej relácii. Ako bolo voľakedy *Eko ďalej* a občas (ale nie pravidelne) aj *Reportéri*. Filmy o prírode

sú niečo celkom iné a krátke ad hoc vstupy o zelených kauzách tiež. Chce to kvalitných tvorcov na plný úväzok a dostatok priestoru, aby sa dali veci vysvetliť v súvislostiach a vrátiť sa k nim opakovane. Na jednej strane MŽP, prezidentka, europoslanci, časť poslancov a ďalší hovoria, že klimatická kríza je najväčšia výzva, ktorej čelíme, a na druhej nemá táto téma vo verejnoprávnom médiu garantovaný pravidelný priestor. Je to absurdná a extrémne nebezpečná situácia. To isté je možné povedať aj o téme strácajúcej sa biodiverzity, vody, pôdy, pamiatok a kultúrnej krajiny, problémy odpadov či ovzdušia (kvôli ktorému na Slovensku ročne predčasne umierajú tisíce ľudí) apod.“ Po tom, ako sa tento príspevok stal na slovenské pomery virálnym, slúbilo programové vedenie RTVS aspoň čiastočnú nápravu. O. i. aj návrat niekoľkých dielov relácie Eko ďalej na obrazovky (po viac ako 20tich rokoch! – pozn. aut.).

Okrem verejnoprávnej RTVS na Slovensku pôsobia aj ďalšie televízie na celonárodnej (Markíza, JOJ, TA3), regionálnej i miestnej úrovni. Čo sa týka prvej úrovne možno menovite spomenúť Danielu Piršelovú, donedávna redaktorku a moderátorku televízie TA3 so zameraním najmä na otázky zmeny klímy a čo sa týka mestskej televízie Jozefa Húbela z Bratislavskej televízie, ktorý tu pomerne často pripravuje rozhovory s kompetentnými na rôzne environmentálne témy.

V porovnaní s elektronickými je celkovo priaznivejšia situácia v najdôležitejších mienkotvorných a nebulvárnych celoštátnych printových médiách, konkrétne v denníkoch SME, Denník N a Pravda, ktoré životnému prostrediu i nositeľom „neoficiálnych“ názorov spomedzi aktivistov a nezávislých expertov venujú v posledných rokoch nemalý priestor. Zjavným deficitom je však aj v ich prípade takmer úplná absencia novinárov a novinárov, ktorí/ktoré by túto tému vnímali ako svoju top prioritu. Momentálne sú ojedinelými skutočnými výnimkami z tohto pravidla už spomenutý širokospektrálne zameraný Andrej Barát z Pravdy, Soňa Mäkká z Denníka N, ako aj Jakub Filo zo SME, ktorý sa systematicky venuje klimatickej zmene/kríze. Problémom je aj to, že keď sa aj navela – navela vyprofiluje novinár, ktorý sa dobre orientuje v environmentálnej problematike, alebo aspoň v niektorom z jej segmentov, nevydrží plniť túto svoju misiu dlhodobo a po relatívne krátkom čase z toho-ktorého média odchádza do menej mienkotvornej sféry. Za všetky takéto prípady spomeniem aspoň Máriusa Kopcsaya, bývalého redaktora SME.

Dnes už teda nie je najväčší problém v tom, že o životnom prostredí sa hovorí, diskutuje a píše málo. Ale stále platí, že environmentálnym problémom neprináleží taká pozornosť médií, akú by si zaslúžilo. Nejde už ani tak o malú frekvenciu správ s environmentálnou tematikou, ako skôr o takmer úplnú absenciu takto zameraných, resp. špecializovaných médií, relácií a žurnalistov. Špecialistov na túto tému v tzv. mainstreamových médiách na Slovensku by sme mohli spočítať na prstoch jednej ruky. Na porovnanie: *Klub ekologických novinárov* v druhej polovici 80 rokov minulého storočia mal viac ako dve desiatky členov a členiek, vrátane takých novinársky osobností, ako Eugen Gindl, Hana Somorová, Peter Šporer, Michal Ač či Kamil Procházka. V čom sa situácia mierne zlepšuje, to je frekvencia citátov či odkazov na ochranárske organizácie, aktivity a jednotlivcov v našich médiách. Ich monitoringu sa dlhodobo venoval bývalý šéf slovenskej pobočky Greenpeace, dvojnásobný laureát ocenenia *Hovorca roka* Juraj Rizman a po ňom aktivistka tej istej organizácie, Lucia Szabová.

Aj keď sa o tomto probléme diskutuje málo, občas sa objaví aj výnimka, akou bola napr. *Diskusia o vzťahu médií ku klimatickej zmene* na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa (FF UKF) v Nitre. Uskutočnila sa v r. 2018 so zameraním na výzvy globálnej žurnalistiky predovšetkým z environmentálneho hľadiska. Študentom žurnalistiky, politológie, ich pedagógom a širokej verejnosti svoj pohľad na túto tému predstavili Juraj Mesík – analytik globálnych trendov a rizík, Richard Stáhel – envirofilozof z Katedry filozofie FF UKF v Nitre a Daniela Piršelová – redaktorka a moderátorka televízie TA3. Nosnou témou diskusie bola klimatická zmena. Účinkujúci sa počas diskusie zhodli na tom, že sme posledná generácia ľudí, ktorá bude na zemi viesť ako-tak normálny život. Napriek týmto skutočnostiam nie

je podľa nich téma pre médiá dostatočne atraktívna, a to predovšetkým z hľadiska očakávanej sledovanosti. Masmédiá chcú v prvom rade zabávať, upokojsovať, no ich zámerom nie je „de-siť“ recipientov. Environmentálne témy sú podľa Juraja Mesíka pre médiá zaujímavé iba z lo-kálného hľadiska, keď sa má rúbať les alebo stavať diaľnica za mojím domom, no globálne hrozby pre médiá pútavé nie sú. Druhým prípadom, keď sa ľudia začnú zaujímať o životné prostredie, sú podľa neho veľké katastrofy.

Diskutujúci sa dotkli aj problematiky alternatívnych médií, medzi ktoré zaradili aj ve-decké publikácie a internetové stránky environmentálnych organizácií. Zároveň však pouká-zali aj na médiá, ktoré šíria nepravdivé informácie. Prednášajúci sa zhodli aj na tom, že dôvodom, pre ktorý ľudia uveria nepodloženým informáciám, a to aj z oblasti životného prostredia a klimatickej zmeny, je absencia vzdelávania v súvislostiach. Diskusia sa uskutoč-nila v rámci projektu Globálne rozvojové vzdelávanie pre budúcich novinárov, na ktorom participujú nezisková organizácia Človek v ohrození a Katedra žurnalistiky Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Projekt podporila agentúra SlovakAid.

Iným príkladom môže byť online konferencia na Filozofickej fakulte Univerzity Komen-ského (FiF UK) v Bratislave s názvom *Médiá a životné prostredie*, ktorá sa konala v r. 2020 a organizovala ju Katedry žurnalistiky FiF UK s cieľom oboznámiť odbornú verejnosť s novinár-skou prácou v kontexte environmentalizmu. Témy sa týkali napr. environmentálnej žurnalis-tiky, *greeninfluencingu*, slovenského mediálneho obrazu Greta Thunbergovej, či reflexie skládky odpadov v Pezinku v miestnych médiách.

Nový nádejný fenomén, o ktorom sa verejne málo hovorí, hoci celosvetovo dosahuje vynikajúce výsledky, predstavuje iniciatíva *Mladí reportéri pre životné prostredie*, koordinovaná manželmi Klaudiou a Richardom Medalovcami. Mladí reportéri pre životné prostredie (Young Reporters for the Environment, YRE) je vzdelávací certifikačný program medzinárodnej *Nadácie pre environmentálne vzdelávanie* (Foundation for Environmental education – FEE), určený študentom vo veku 11 až 21 rokov. V súčasnosti je doň zapojených viac ako 13 tisíc študentov v 25 krajinách sveta. Viac info na www.mladireporteri.sk.

Na posúdenie reálneho dopadu medializácie environmentálnych káz na centrálnu či komunálnu politiku chýbajú adekvátne nástroje. Z vlastnej skúsenosti viem, že pomerne vy-sokú mieru úspešnosti zaznamenáva mimovládna organizácia (MVO) s výrazným environ-mentálnym a ľudsko-právnym zameraním VIA IURIS, ktorá vie aj dobre spolupracovať s mé-diami. Podobnú úspešnosť v reálnom ovplyvňovaní reality má aj Greenpeace, iniciatívy za-merané na klímu a v oblasti ochrany prírody najmä „mimovládky“ a iniciatívy na ochranu vtákov, vlkov, lesov a celkovo divej prírody.

Čosi ako samostatné médium predstavujú vynikajúce filmy o prírode z dielne environ-mentalistov Erika Baláža, Karola Kaliského, Tomáša Hulíka a niektorých ďalších.

Významnú úlohu by v tejto oblasti mali plniť tlačové agentúry TASR a SITA. Skúsenosť s nimi je taká, že „je to v prvom rade o ľuďoch“. Skrátka, ak niekto z ich redaktorov a redak-toriek má o túto problematiku záujem, potom chodí na relevantné tlačové besedy a vytvára tlačové správy, ktoré následne zvyknú zdieľať aj viaceré médiá. V súčasnosti však aj v tejto sfére evidujeme skôr útlm.

Hlavným decíznym subjektom na celoštátnej úrovni, zodpovedným za generovanie a šírenie informácií o životnom prostredí, je MŽP SR a ním zriadené organizácie, najmä Sloven-ská agentúra pre životné prostredie, ktorá vydáva periodikum *Enviromagazín*. Hlavným in-formačným médium rezortu je enviroportál, ktorý by mal prinášať všetky relevantné aktuálne informácie.

Verejnoprávnyim médiám pribudla od r. 2017 nová povinnosť informovať o znečistenom ovzduší. Pokiaľ by v niektorom regióne na Slovensku vznikla závažná smogová situácia, Slovenský hydrometeorologický ústav (SHMÚ) by im výstrahu bezodkladne poslal. Túto povinnosť zakotvila novela zákona o ovzduší. Verejnoprávne médiá majú podľa nej verejnú informovať o vzniknutej smogovej situácii najneskôr do dvoch hodín od prijatia výstrahy. Rovnako majú priniesť odporúčania na ochranu zdravia z dielne Úradu verejného zdravotníctva SR. Pokiaľ bude smogová situácia pretrvávať, verejnoprávne médiá majú o nej informovať pravidelne, najmenej dvakrát denne. Povinnosť informovať majú aj obce, a to do šiestich hodín od prijatia varovania (TASR, 4. 10. 2017).

Nezávislé médiá

Medzi nezávislé médiá možno zaradiť všetky elektronické a printové médiá, ktoré nie sú pod dominantným vplyvom štátu či vydavateľa – zväčša nejakého oligarchu či nadnárodnej spoločnosti. O tom, kde je hranica medzi závislými a nezávislými médiami, sa vedie permanentná diskusia a sú aj názory, že napr. v krajine s takým malým mediálnym trhom, ako je Slovensko, žiadne noviny nedokážu „uživiť“ samotní čitatelia.

Za novodobý typ nezávislých médií možno označiť aj internet a sociálne siete. Dlhé roky zohrával v tejto sfére na Slovensku vedúcu úlohu portál Changenet (www.change-net.sk). Dnes túto úlohu čiastočne prevzal portál Čierna labuť (podľa ich vlastnej definície ide o názorový portál Centra environmentálnej a etickej výchovy Živica o životnom prostredí, spoločnosti, vzdelávaní a spiritualite – pozn. aut.), či stránky ako www.ochranari.sk a facebookové skupiny Slovenský ochranársky snem, Vlci, WWF Slovensko a ďalšie.

Na zvýšený záujem samotných environmentalistov ovplyvňovať verejnú mienku prostredníctvom médií či dokonca na posun ťažiska environmentálnych aktivít na Slovensku upozornil americký autor Snajdr (2012), ktorý istý čas pôsobil na Slovensku, vo svojom príspevku s názvom „*Od brigád k blogom: Environmentalizmus online na Slovensku 20 rokov po Nežnej revolúcii*“. Zároveň pripomína, že dobrovoľnícke brigády v prospech pamiatok a prírody neboli jedinou aktivitou slovenských ochranárov pred r. 1989. Nemenej dôležité boli polooficiálne dokumenty, ktoré v tých časoch vydávali. Za všetky spomeňme aspoň kritickú publikáciu Bratislava/nahlas alebo časopis Ochranca prírody. Súčasné publikačné aktivity ochranárov na Slovensku teda majú na čo nadväzovať.

V čom sa dá vysledovať posun v priebehu uplynulých troch desaťročí?

1. Oveľa väčšia akceptácia globálnych environmentálnych problémov, súvisiaca o. i. aj s naším členstvom v EÚ, OECD a iných medzinárodných zoskupeniach, ako aj s naším celkovým otváraním sa svetu a globalizáciou vo všetkých oblastiach nášho života, vrátane médií, sociálnych sietí a šírenia informácií vo všeobecnosti.
2. Rastúci mediálny priestor venovaný environmentálnej problematike.
3. Rastúci priestor (najmä v printových mienkotvorných médiách) venovaný organizáciám a iniciatívam pôsobiacim v tzv. treťom, teda mimovládnom neziskovom sektore.
4. Stagnácia až regres, čo sa týka špecializovaných a pravidelných problémovo zameraných relácií na túto tému v elektronických médiách. Podobné konštatovanie sa týka aj deficitu žurnalistov – environmentalistov.
5. Nedostatočný záujem o alternatívne, neoficiálne, či „opozičné“ názory na niektoré problémy, týkajúce sa životného prostredia.

6. Nedostatok komplexne a kriticky zameraných príspevkov, prevažujúci nezáujem o génezu, vývoj, kontext a kauzalitu environmentálnych problémov.
7. Deficit nezávislých médií, vydávaných či „prevádzkovaných“ mimovládnyimi environmentálnymi organizáciami a iniciatívami, pôsobiacimi na Slovensku.
8. Pretrvávajúci nezáujem o výskum vzťahu médií a životného prostredia.
9. Výrazné deficity v porovnaní so susednou Českou republikou prakticky vo všetkých vyššie uvedených oblastiach.

Vyššie povedaným nechcem naznačiť, že by tu napriek tomu nebol celý rad aktivistov a aktivistiek mimovládnych environmentálnych organizácií, ktorí/ktoré by nemali čo povedať, či nevedeli v médiách presvedčivo argumentovať.

Za všetkých a všetky uvediem (bez titulov a v abecednom poradí) aspoň Alexandra Ača, Erika Baláža, Sabinu Barborjak, Veroniku Bastu, Dušana Bevilaqu, Ladislava Bira, Janu Bohdanovú, Mirka Bohuša, Mareka Brinzíka, Martina Celucha, Jakuba Cíbika, Zuzanu Čaputovú, Matúša Čupku, Michala Danišku, Miroslava Demka, Michala Deraja, Tomáša Derku, Luciu Deutschovú, Lauru Dittel, Jána Dobšoviča, Zuzanu Dovalovú, Michala Drotována, Elena Fatulová, Juraja Flamika, Zuzanu Gallayovú, Emila Grobauera, Jána Hanušina, Romana Havlíčka, Ladislava Hegyiho, Pavla Hericha, Juraja Hipša, Betau Hirt, Martina Hojsíka, Zuzanu a Kristínu Hudekové, Tomáša Hulíka, Jozefa Chavka, Andreu Chorváthovú, Vladimíra Iru, Irenu Jenčovou, Jána Kadlečíka, Gabrielu Kalašovou, Karola Kaliského, Zuzanu Kierulfovú, Petra Klučku, Evu Kováčekovú, Moniku Kozelovú, Petra Kozmona, Michala Kravčíka, Ľubicu Krištofovú, Mareka Kuchtu, Tomáša Kušíka, Jána Laciku, Ľubicu Lacinovú, Milana Lichého, Dagmar Liškovú, Juraja Lukáča, Danielu Marekovú, Klaudiu a Richarda Medalovcov, Petra Medveďa, Juraja Mesíka, Petra Mihóka, Vieru Minarovičovú, Pavlínu Mišíkovú, Miroslava Mojžiša, Vladimíra Mokrāňa, Branislava Moňoka, Ivanu Némethovú, Katarínu Nikodemovú, Samuela Pačenovského, Rudolfa Pada, Martinu Paulíkovú, Janu Pavlíkovú, Zoru Pauliniovú, Patriciu Pavlovskú, Tomáša Peciara, Martina Petráša, Roba Pétera, Miroslavu Plassman, Igora Polakoviča, Andreja Popoviča, Ľudmilu Priehodovú, Jozefa Ridzoňa, Juraja Rizmana, Jána Roháča, Petra Saba, Juraja Smatanu, , Borisa Strečanského, Silviu a Štefana Szabóovcov, Luciu Szabovú, Jána Szóllósa, Jána Šeffera, Jozefa Šibíka, Jaromíra Šíbla, Katarínu Šimončíčovú, Pavla Širokého, Andreja Šteinerja, Jozefa Šuchtú, Juraja Švajdu, Jána Topercera, Alenu Trančíkovú, Ľubicu Trubíniovú, Marcela Uhrina, Mateja Vagača, Dušana Valachovoiča, Ľudovíta Vašša, Annemariu Velič, Imricha Vozára, Jána Vozárika, Juraja Vysokého, Michala Wiezika, Marcela Zajaca, Janku Zajakovú, Juraja Zamkovského, Annu Zemanovú, Pavla Zimana, Katarínu Zlochovú, Pavla Žilinčíka a z najmladších napr. Jakuba Andackého Jakuba Hrbáňa, Mateja Majerského, Juraja Melichára či Danielu Piršelovú, aby som spomenul aspoň niektorých a niektoré.

Aj tento veľmi zredukovaný orientačný výpočet dokazuje, že na Slovensku, nie príliš bohatom na mediálne „použiteľné“ a niečo nové prinášajúce osobnosti, predstavuje ochrannárska komunita naďalej – aj napriek dlhodobej nepriazni osudu – nezanedbateľný fenomén a má veľký potenciál. Išlo mi len o popísanie nie vždy pozitívneho trendu, ako aj o potvrdenie známej pravdy, že doma nie je nikto prorokom. Veď kľúčové elektronické médiá, namiesto toho, aby sa v r. 2015 „pobili“ o to, kto prvý urobí exkluzívnu besedu v najlepšom vysielacom čase s vtedy čerstvou nositeľkou prestížnej Goldmanovej ceny Zuzanou Čaputovou (dnes prezidentkou Slovenskej republiky – pozn. aut.), priniesli o tejto udalosti medzinárodného významu len strohú zmienku. Podobne by sme mohli hovoriť aj o mediálnom tieni, v ktorom (až na výnimky) zotrávajú už spomínaní *Mladí reportéri pre životné prostredie* aj napriek ich opakovaným medzinárodným megaúspechom.

Nemenej dlhý, ako vyššie uvedený, by bol aj výpočet tých, ktorí a ktoré aj vďaka nepriazni či diskriminácii zo strany médií aktívne ochranárstvo – na škodu nás všetkých – opustili.

Čo by sme mali očakávať od médií vo vzťahu k životnému prostrediu (ŽP) a aktivistom v oblasti jeho ochrany?

1. Že sa pokúsia pochopiť význam a potenciálnu atraktivitu problematiky a že sa v prvom rade sami budú aktívne zaujímať o túto vysoko problémovú a celospoločensky významnú tému.
2. Že budú pohotovo poukazovať na nekalé praktiky vo sfére poškodzovania životného prostredia, či sa už o nich dozvedia zvonku, alebo ich odhalia vlastnou, hoc aj investigatívnu činnosťou.
3. Že nebudú ignorovať informácie, stanoviská a príspevky, ktoré im v hojnom počte poskytuje ochránarska obec.
4. Že budú dávať primeraný priestor aj druhej strane v prípade, že daná kauza je evidentne či pravdepodobne sporná, nejednoznačná. Konkrétne RTVS, že poskytne ochráňarom súhrnne aspoň porovnateľný priestor, aký poskytla jej predchodkyňa – STV – v 90. rokoch 20. storočia jedinému človeku – Ing. Júliusovi Binderovi.
5. Že budú informovať neskreslene, nebudú vytrhávať veci z kontextu a nezjednodušovať spôsobom, ktorý deformuje podstatu informácie.
6. Že budú aktívne vyhľadávať a propagovať také aktivity v prospech životného prostredia, ktoré sú jednoznačne pozitívne (a neraz takto aj medzinárodne hodnotené) a ako také predstavujú nasledovaniahodný príklad a kultúrny vzor.
7. Že prestanú s povrchnou a diskriminačnou deľbou na „oficiálnych“ odborníkov a tých ostatných – dobrovoľníkov, neprofesionálov a teda akože diletantov.
8. Že sa pokúsia – samozrejme tí a tie, ktorých sa táto výčitka týka a ktorí zároveň nemajú „hrošiu kožu“ – rehabilitovať za roky šírenia jednostranných (dez)informácií, osočovania a na cti utrhania aktivistov mimovládnych organizácií. Aj keď vieme, že očakávať od nich slovo „prepáčte“, je zrejme naivné. Od tých, ktorí na to majú profesionálnu česť a charakter, očakávame v prvom rade zmenu štýlu práce v intenciách vyššie uvedeného a tých, ktorí na to nemajú, žiadame, aby išli od tejto témy preč.

Čo by sme očakávať nemali?

1. Že sa téma ŽP bude pertraktovať za každú cenu.
2. Že sa téma ŽP stane akýmsi módnym hitom (zažili sme to zo strany médií v Novembri '89 a niekoľko mesiacov po ňom a tiež to nebolo bohviečo, keďže aj vtedy málokomu išlo o skutočnú podstatu veci).
3. Že médiá budú dávať ochráňarom a environmentalistom apriorne za pravdu.

Samozrejme, médiá samotné nie sú jedinou príčinou nedostatočnej či neadekvátnej medializácie problematiky životného prostredia. Nemenej prísnu analýzu by si zaslúžilo ministerstvo životného prostredia a ním riadené organizácie, aktivita či skôr pasivita poslancov v slovenskom parlamente, prevažujúci nezaujem mnohých samospráv, škôl, osvetu, cirkvi,

odborov, vedeckých ustanovizní. A samozrejme, že sebareflexiu v tejto oblasti potrebuje i samotná ochránárska komunita. Ale to by si vyžadovalo samostatnú štúdiu, či skôr celú sériu štúdií.

Výsledky aktuálneho výskumu

Zrejme najnovšou prácou na túto tému na Slovensku je štúdia autorov Blahúta a Majerského (2021) *Reflection of Environmental Topics in the Broadcasting of Public Television*.

Autori úvodom konštatujú, že RTVS je jedinou verejnoprávnou televíziou a rozhlasom u nás. Zo zákona RTVS vyplýva povinnosť venovať sa viacerým témam verejného záujmu, medzi ktoré patrí aj téma životného prostredia. Podľa štatútu je povinnosťou RTVS poskytovať službu verejnosti pomocou televízneho a rozhlasového vysielania, ktoré je založené na zásadách demokracie a humanizmu, pričom prispieva k právnemu vedomiu, etickému vedomiu a k environmentálnej zodpovednosti. RTVS formálne naplňa znenie zákona, avšak kvalita tohto plnenia je otázna. Autori preto vychádzali z predpokladu, že odborná verejnosť by sa rada vyjadrila k tejto téme. A preto oslovili odborníkov na problematiku životného prostredia s dotazníkom, týkajúcim sa práce RTVS v tejto oblasti. V závere predstavujú vlastné návrhy na zlepšenie.

Distribúcia online dotazníka prebiehala pomocou dotazníka rozoslaného elektronicky vybraným adresátom z databázy zástupcov *Centra environmentálnych aktivít Trenčín* a zdieľaním vo facebookovej skupine *Slovenský ochránarský snem*. Prieskum sa realizoval v marci 2021 a zapojilo sa doň 72 respondentov (43 žien a 29 mužov), ktorí/é odpovedali na otvorené aj na zatvorené otázky. Najviac zastúpenou vekovou skupinou boli ľudia vo veku 46–55 rokov (27,8 %), nasledovali respondenti vo veku 36–45 rokov (25 %). Treťou skupinou boli ľudia vo veku 56–65 rokov (20,8 %), za ktorou nasledovala veková skupina 26–35 rokov a 66–75 rokov, pričom obe spomenuté skupiny boli zastúpené dvanástimi percentami. Čo sa týka oblastí pôsobenia respondentov vyčlenili autori päť kategórií – *vzdelávanie, ochrana prírody, aktivizmus a dobrovoľníctvo, veda a iné*. 23 respondentov uviedlo, že pracuje v sfére vzdelávania v rámci škôl, záujmových krúžkov alebo ochránarských klubov. Pod druhú najpočetnejšiu skupinu spadajú ochrancovia prírody (ochrana vôd, živočíchov, mokradí, biodiverzity, atď.), ktorých bolo 20. Nasleduje skupina *aktivizmus a dobrovoľníctvo* – 12, *veda* – 9 a *iné* – 12. Pod kategóriu *iné* sa dostali napríklad respondenti činní v politike alebo v treťom sektore.

Na zatvorenú otázku *Považujete množstvo environmentálnych obsahov vysielaných v rámci televíznych okruhov RTVS za dostatočné?* zvolilo viac ako 98 % respondentov odpoveď *Nie*. S prihliadaním na to, že takto odpovedala oslovená odborná komunita, možno považovať túto reakciu za zvlášť znepokojujúcu.

Na otvorenú otázku *Aké relácie na okruhoch RTVS s environmentálnou tematikou poznáte?* (respondenti mohli uviesť aktuálne, ale aj už neexistujúce z minulosti) prišlo niekoľko skupín odpovedí. Najviac spomínanou bola už neexistujúca relácia *„Eko ďalej...?“*, ktorú moderovala Katarína Začková. Išlo o monotematickú environmentálne zameranú publicistickú reláciu. Relácia *Reportéri*, kde sa občas objavujú environmentálne témy, boli tiež veľmi častou odpoveďou. Ako ďalšie relevantné súčasné relácie respondenti uviedli magazín *Farmárska revue* a relácie *Postav dom, zasad' strom* a *Halali*. Ďalšie obsahy, v ktorých sa môžeme stretnúť s environmentálnymi témami, sú prírodovedné dokumenty alebo celé seriály, vysielané prevažne na televíznej *Dvojke* (druhý kanál slovenskej verejnoprávnej televízie RTVS – pozn. aut.) ako sú *Príroda, Krásy Slovenska, Tajný život jazier* apod. Výchovný obsah pre

deti a mládež je zastúpený dramaturgickou reláciou *Ekonauti*. Spomínala sa taktiež už neexistujúca relácia *Separé*, kde hlavnou témou boli odpady. Poslednou reláciou, ktorú odborníci spomenuli, bol *Televíkend*, v ktorom sa tiež občas objavujú témy, týkajúce sa životného prostredia. Niektorí respondenti uviedli, že sa s environmentálnymi témami stretávajú v rámci spravodajských relácií *Správy RTVS, Slovensko v obrazoch* a *Svet v obrazoch*.

Až 55 respondentov (zo 72) uviedlo, že by chceli, aby environmentálne témy dostávali väčší priestor v spravodajských reláciách. 54 z nich by rovnako uvítali samostatný pravidelný priestor pre environmentálnu problematiku v investigatívne zameraných reláciách ako sú *Reportéri*. Vlastnú monotematickú reláciu by prijalo 49 opýtaných a diskusnú reláciu na tému životného prostredia 48. 45 respondentov by do vysielania zaradilo viac dokumentov o životnom prostredí, pričom 25 respondentov spomenulo aj študentské filmy. Iba dvaja respondenti uviedli možnosť PSA Advertisement/Announcement, ktorá spočíva v bezplatnom šírení oznámení vo verejnom záujme. Možnosť zvýšenia obsahov o životnom prostredí v rámci umeleckej tvorby uviedlo osem opytovaných. V kategórii *iné* sa o. i. objavili odpovede: „*Viac environmentálnej investigatívy a životné prostredie v rámci politických diskusií*“.

V odpovediach na otvorenú otázku: *Aké kroky by ste odporúčali RTVS na zlepšenie environmentálneho povedomia na Slovensku?* sa mnohí respondenti odvolali na svoje odpovede v predchádzajúcej otázke. Vo veľkej miere však odznali podnety na vytvorenie samostatného investigatívneho tímu či redakcie pre problematiku životného prostredia a respondenti taktiež zdôraznili potrebu výraznej tváre (reportéra, či reportérky), ktorý/á bude nositeľom resp. tvárou tejto témy vo verejnoprávnej televízii. Odpoveď jedného respondenta bola: „*Problematika by mala mať špecializovaného redaktora/ku. Rovnako, ako sa niektorí redaktori špecializujú na témy kriminality, či hospodárstva, tak by sme v spravodajstve verejnoprávnej TV a rozhlasu mali mať špecializovaných redaktorov na environmentálnu problematiku.*“ Ďalšou častou odpoveďou bola požiadavka vytvoriť samostatnú monotematickú reláciu, pričom sa respondenti odvolávali na to, že záujmové združenia od záhradkárov až po poľovníkov majú vlastnú reláciu ako napr. *Hurá do záhrady*, či *Halali*. Myslia si, že tieto skupiny sú pritom úzko prepojené a samostatná environmentálna relácia by mohla priniesť zaujímavý obsah aj pre ne. Podľa jedného z respondentov by bolo správnym krokom: „*Pripraviť odborne vlastnú reláciu, takýto priestor majú stabilne rybári, poľovníci a poľnohospodári. Z môjho pohľadu sú problémy životného prostredia prepojené aj s týmito skupinami, a je to veľká disproporcija voči reálnym a potrebným témam životného prostredia.*“ Často sa uvádzalo aj porovnanie s Českou republikou, v ktorej takáto relácia existuje pod názvom *Nedej se!*. Niektorí respondenti naznačili svoju nespokojnosť s vedením RTVS, ktoré by sa podľa nich malo nahradiť. Na túto otázku jeden z nich odpovedal takto: „*Ide skôr o to, aby bolo vymenené vedenie a niektoré ďalšie kľúčové pozície v RTVS, aby skutočne nezávislí investigatívni reportéri mohli robiť reportáže bez zásahov zvrchu, resp. neboli nútení odchádzať z RTVS kvôli svojim reportážam (ktoré nevyhovujú rôznymi oligarchom, vplyvným ľuďom a ich biznisu).*“

Poslednou otázkou bola zatvorená otázka: Súhlasíte s výrokom, že verejnoprávna televízia by mala zohrávať kľúčovú rolu pri zvyšovaní environmentálneho povedomia, najmä v súvislosti s klimatickou krízou? Na túto otázku odpovedali všetci respondenti, pričom 69 z nich vyjadrilo súhlas, čo je 95,8 % oslovenej vzorky.

Malé porovnanie situácie na Slovensku a vo svete

Ako vyplýva zo zistení publikovaných v správe Special Eurobarometer 501: Attitudes of European Citizens Towards the Environment z r. 2020 (European Commission, 2020) základným zdrojom informácií o životnom prostredí boli v r. 2019 pre slovenskú verejnosť predovšetkým televízne správy (67 %), pričom priemer za celú EÚ bol 66%. Druhým najčastejšie

uvádzaným zdrojom informácií je internet (42 % opýtaných). V EÚ je to 38 %) a tretím je na Slovensku rozhlas (33 % respondentov) a v EÚ 23 %. Na Slovensku nasleduje kategória *Rodina, priatelia, susedia*, ktorú si vybrala zhruba pätina opýtaných (21 %) a v EÚ iba 16 %. 20 % opýtaných zo Slovenska a 23 % v priemere za celú EÚ uviedlo ako dôležitý zdroj informácií o životnom prostredí „filmy a dokumenty“, a výraznejšie sa ako dôležitý zdroj informácií umiestnili aj online sociálne médiá (17 % na Slovensku a 20 % v EÚ). Výraznejšie rozdiely v neprospech printových médií vykazuje v porovnaní s EÚ ako celkom Slovensko v informáciách o životnom prostredí získavaných z printových médií. Pri celoštátnych ide o pomer 18:9 percentám v prospech EÚ a pri regionálnych a miestnych o pomer 13:6 percentám (EK, 2020). Výskum na Slovensku realizovala agentúra Kantar TNS v období 06. 12. 2019 – 19. 12. 2019, na vzorke 1.038 respondentov. Bližšie pozri Strapcová (2020).

Podľa viacerých zistení médií (a to nielen na Slovensku) celkovo nedostatočne informujú verejnosť o klimatickej zmene. Väčšina článkov na túto tému neobsahuje základné fakty, ktorých zahrnutie by prispelo k lepšej informovanosti verejnosti o tejto problematike. Vyplýva to zo štúdie odborníkov pôsobiacich na americkej univerzite Berkeley v Kalifornii (TASR, 27. 11. 2020). Spomínaná štúdia skúma články o zmene podnebia vydané americkým denníkom *The New York Times* v rokoch 1980 až 2018. Autori štúdie články vyhodnocujú na základe toho, či obsahujú päť základných faktov o klimatickej zmene. Prvým faktorom je to, že globálne otepľovanie už v súčasnosti prebieha. Druhý vysvetľuje mechanizmus globálneho otepľovania – spaľovanie fosílnych palív (uhlie, ropa, plyn) produkuje skleníkové plyny (oxid uhličitý), ktoré následne absorbujú infračervené žiarenie, vďaka čomu sa ohrieva dolná vrstva atmosféry a zemský povrch. Tretia kľúčová informácia je podľa autorov štúdie vedecký konsenzus, teda to, že viac ako 90 percent vedcov s predchádzajúcimi faktami súhlasí. Ďalšia dôležitá skutočnosť je, že momentálne sa v našej atmosfére nachádza najviac oxidu uhličitého za posledných niekoľko stotisíc až niekoľko miliónov rokov. Posledný fakt je ten, že globálne otepľovanie je prakticky trvalé, keďže jeho následky pretrvávajú tisíce rokov. Z piatich predstavených faktov sa v *The New York Times* najčastejšie vyskytuje prvý o súčasnom priebehu globálneho otepľovania. Za rok 2018 ho čitatelia mohli nájsť až v 31 percentách článkov o klimatickej zmene. Druhý fakt, teda mechanizmus globálneho otepľovania, bol však v roku 2018 vysvetlený len v 0,2 percentách článkov. Ide o značný pokles v porovnaní s rokom 1982, kedy bol tento jav opísaný v až 34 percentách príspevkov. Ostatné tri fakty čitatelia nájdu za celé skúmané obdobie v menej ako piatich percentách článkov. Absencia spomínaných kľúčových faktov v článkoch podľa štúdie prispieva k všeobecnej nevzdelanosti verejnosti. Po ukončení stredoškolského alebo vysokoškolského vzdelania totiž ľudia získavajú väčšinu svojich vedomostí o environmentálnych témach práve z médií, pokračuje štúdia. Zahrnutie základných faktov do článkov pomáha čitateľom nielen lepšie porozumieť tematike, ale zároveň aj zvyšuje šancu, že čitateľ pravosť vedeckých faktov akceptuje, píše autori. V závere štúdie konštatujú, že denník *The New York Times* je v oblasti spravodajstva o životnom prostredí všeobecne rešpektovaný a preto usudzujú, že iné popredné noviny o klimatických zmenách nepíšu o nič viac a lepšie.

Podobné nedostatky v tejto oblasti vykazujú aj články slovenských médií, ako pre TASR uviedli klimatológ Jozef Pecho zo Slovenského hydrometeorologického ústavu (SHMÚ) a analytik z Inštitútu environmentálnej politiky na Ministerstve životného prostredia SR, Pavol Široký. Slovenské médiá o zmene podnebia, jej príčinách a riešení podľa nich informujú veľmi útržkovito, nekomplexne a bez potrebných súvislostí.

„Dokázal by som v rámci slovenských médií nájsť skutočne len zopár ľudí, ktorí dokážu informovať o prejavoch a riešení zmeny klímy veľmi otvorene a prierezovo,“ konštatoval Pecho. Dodal, že napriek tomu, že v ostatných dvoch rokoch došlo v tejto oblasti k zlepšeniu, klimatická zmena je v slovenských médiách stále len okrajovou témou. Podľa analytika Pavla

Širokého dostávajú v tejto oblasti viac mediálneho priestoru politici a mimovládne organizácie, na úkor klimatológov, biológov alebo zdravotníkov.

Pecho aj Široký však následne nezávisle od seba dodávajú, že dobrý článok o klimatickej zmene by nemal obsahovať len fakty. Mimoriadne dôležitá je podľa nich aj forma, akou sú tieto informácie čitateľovi podané. *„Je potrebné klimatickú zmenu viac prepájať s každodenným životom ľudí, aby verejnosť vedela lepšie pochopiť túto komplikovanú tému, ktorá nemá jednoduché riešenia. Pocit ohrozenia ľudí je relatívne nízky vzhľadom na skutočné a dlhodobé riziká,*“ konštatoval Široký.

Jozef Pecho dodáva, že článok by mal okrem osobnejšieho prístupu aj upriamiť pozornosť čitateľa na to, ako sa k celému problému konštruktívne a produktívne postaviť. *„Jednoducho, aby ľudia videli, že sa to reálne deje už aj na Slovensku, no súčasne aby pochopili, že existujú východiská a máme ich doslova po ruke,*“ uviedol Pecho.

Podľa Širokého môže každý človek zmenou svojho správania výrazne prispieť k ochrane životného prostredia. Vzápätí však dodáva, že v porovnaní s priemyslom alebo energetikou je vplyv jednotlivca na zmenu podnebia relatívne nízky. Uvedomenie si tejto skutočnosti však môže ľudí motivovať, aby požadovali od politikov komplexné riešenia tejto problematiky.

Záver

Celkom na záver možno konštatovať, že medzi závažnosťou problematiky životného prostredia a jej povrchnou a nesystematickou reflexiou v slovenských médiách jestvuje značná nerovnováha. Dokazuje to aj nedávno realizovaný výskum na solídnej vzorke 72 respondentov z prostredia odbornej environmentálnej komunity. Za signifikantné je možné v posledných rokoch označiť viaceré skutočnosti: frekvencia environmentálne zameraných príspevkov na Slovensku vzrastá, informačný boom zažívajú sociálne siete s množstvom nových statusov a diskusií denne a problematiku začínajú reflektovať analýzy, pochádzajúce (aj) z akademickej sféry.

PodĎakovanie

Príspevok vznikol aj vďaka čiastočnej podpore GP VEGA č. 2/0024/21.

Zdroje

- Blahút a Majerský (2021): Reflection of Environmental Topics in the Broadcasting of Public Television. Mscr.
- European Commission (2020): Special Eurobarometer 501: Attitudes of European Citizens Towards the Environment. Report, Brussels, March 2020, ISBN: 978-92-76-15240-8. DOI: <https://dx.doi.org/10.2779/902489> .
- Huba, M. (1999): Médiá, životné prostredie a ochranári. In: M. Huba (2014). Môj vesmír II, Bratislava, s. 78–83.
- Kubínyj, P. (2020): Celebrity verzus planéta Zem. Otázky žurnalistiky 3–4/2020, s. 47–56., <https://www.cceol.com/search/viewpdf?id=951874>

- Nováčiková, D. (2017): Environmental issues and reflection of their perception in internet media Communications 1/2017, Vo. 19, pp. 30–34., <http://komunikacie.uniza.sk/index.php/communications/article/view/154>
- Nováčiková, D. (2020): Presentation of environmental topics against the background of key features of online media. Proc. of ICERI 2020 Conference, 9th – 10th Nov. 2020. pp. 7084–7091.
- Skačan, J. (2019): Environmental issues and climate change in media discourse. Megatrendy a médiá č. 1, pp. 242–256, <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=902772>
- Snajdr, E. (2012): From brigades to blogs: Environmentalism online in Slovakia 20 years after the Velvet Revolution. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, Vol. 48, No. 3, pp. 493–508, <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=278884>
- Strapcová, K. (2020): Klimatická zmena a ochrana životného prostredia vo verejnej mienke na Slovensku. Working Papers in Sociology 2 / 2020, s.1–23.
- TASR (2017): Verejnoprávne médiá majú informovať o znečistenom ovzduší. 4. 10. 2017.
- TASR (2020) Štúdia: Médiá nedostatočne informujú verejnosť o klimatických zmenách. 27. 11.2020.
- www.ciernalabut.sk
- www.changenet.sk
- www.mladireporteri.sk
- www.ochranari.sk
- www.teraz.sk